
Осередки філології

Людмила Тарнашинська

МІСІЯ ПОСЕРЕДНИЦТВА (З НАГОДИ 85-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Нині, коли Україна утверджує своє право на входження у європейський простір та прилучається до Болонського процесу, не зайве перегорнути сторінки історії і згадати тих, чиїми зусиллями українська культура інтегрувалась у європейський соціокультурний материк — надто у ті часи, коли на наших питомих теренах панував ідеологічний диктат. Цього року відзначив своє 85-річчя Український Вільний Університет (Мюнхен) — осередок української науки й культури на еміграції. До його заснування та діяльності причетні видатні українські науковці, про одного з яких ідеться в цій статті.

Спершу трохи історії. З огляду на історичні реалії, які склалися по Першій світовій війні та жовтневому перевороті 1917 року після поразки Української Народної Республіки, австрійська столиця Відень стала місцем осідку багатьох учених, політиків, діячів культури, які об'єдналися в українське академічне товариство “Січ”. Вони охоче читали лекції з історії, права, літературознавства, мистецтва для емігрантів на українських наукових курсах, популярність яких серед молоді стала поштовхом до створення першого за кордоном вищого навчального закладу. Ініціатором цієї справи став колишній професор Львівського університету Олександр Колесса.

У другій половині січня 1921 року у Відні було опубліковано відозву, в якій наголошувалося на тому, що “воєнні і революційні потрясіння, яких безупинно зазнає Україна, не сприяють розвиткові української культури, плеканню української науки”, а тому 17 січня у Відні було урочисто відкрито Український Вільний Університет, який мав два факультети: права і суспільних наук та філософічний, що за західними зразками обіймає гуманітарні дисципліни. Співорганізаторами УВУ стали Союз українських журналістів і письменників у Відні та товариство “Січ”, вони ж пожертвували свої нелегкою працею зароблені кошти для винайму приміщення. Проте через фінансові труднощі та поступову втрату Віднем ролі основного центру української еміграції університет, де навчалось 90 студентів, працював тут лише один семестр.

“Практична” історія УВУ розпочалася, по суті, 16 вересня того ж 1921 року врочистим актом у залі Клементinum Карлового університету в Празі. Один із найстаріших вузів Центральної Європи надав УВУ частину своїх приміщень, значну фінансову допомогу й навіть виплачував українським студентам стипендії. Щойно визволившись від пут Австро-Угорської імперії, Чехо-Словацька республіка простягла руку допомоги українській діаспорі — надто в особі свого Президента Томаша Масарика, який особисто сприяв переїзду навчального закладу з Відня до Праги і всіляко підтримував його розвиток.

Створений за структурою Празького Карлового університету на кшталт західноєвропейського, без ідеологічних застережень, УВУ швидко посів належне йому місце в системі національної освіти на чужині, сприяв зростанню авторитету української науки. Ось лише один промовистий факт. Коли 1922 року в Празі проходив конгрес професорів вищих навчальних закладів країни за участю майже півтисячі делегатів, на якому був присутній Т.Масарик, а також послі багатьох країн, з-поміж найпочесніших гостей у президії був і перший ректор УВУ Олександр Колесса. Мовознавець та історик літератури, громадський і політичний діяч, дійсний член Наукового товариства ім.Т.Шевченка, професор Львівського університету з 1898-го по 1918 рр., посол до

австрійського парламенту з 1907-го по 1918 рр., професор Карлового Університету в Празі з 1923-го по 1939 рр., він кілька разів обирався ректором УВУ, упродовж 24 років між двома світовими війнами передавав свої знання українській молоді.

З-поміж перших членів Сенату, який спрямовував діяльність УВУ, — професори, які в час визвольних змагань брали активну участь у державотворчій, політичній діяльності свого народу: мовознавець, педагог Степан Смаль-Стоцький, історик мистецтва й театру Дмитро Антонович, правник Станіслав Дністрянський, правник і соціолог Володимир Старосольський... Пізніше до цього гона імен додалися й імена професорів отця Августина Волошина (останній ректор УВУ празького періоду), Дмитра Дорошенка, Олександра Лотоцького, Михайла Лозинського, Івана Мірчука, Олександра Шульгіна, Юрія Панейка, Володимира Кубійовича, Володимира Янева, Наталії Полонської-Василенко, Юрія Шевельова... Уже самі ці імена виповнюють нас повагою до цього навчального закладу, який має таку непросту і славу історію.

Філософичний та правничий факультети, студії на яких завершувалися магістерськими дипломами, докторатами та габілітаціями, стали, по суті, в Європі осередком розвитку політології, права, геополітичних та економічних наук, історії, українознавства, філософії, історії української культури — тих наук, які здебільшого у збільшовиченій Україні подавалися фальшовано, підганялися під певні ідеологічні схеми.

Тож молодь, яка прибувала на еміграцію, завдячуючи зусиллям дванадцяти професорів та трьох доцентів (по десяти роках роботи УВУ професорська колегія нараховувала вже 39 осіб) мала можливість науково досліджувати історію, культуру й господарство українського та сусідніх Україні народів.

Празький період діяльності УВУ (1921—1942рр.) був позначений не тільки науковим, а й видавничим розвоєм: побачили світ праці, що досліджували різні аспекти українознавства, поширювали неспотворені знання про підневільну Україну. 37 кандидатів завершило тоді свої студії докторськими дипломами на філософичному і 95 — на правничому факультетах.

Проте в історії УВУ існують драматичні, а то й трагічні сторінки. У 30-х роках чехи зменшили фінансову допомогу університету, дещо обмежили і права політичної еміграції, тож і діяльність УВУ зазнала деяких обмежень. Коли 1944 року радянські війська зайняли Прагу, УВУ було закрито, а його тодішнього ректора отця Августина Волошина заарештовано й замучено в більшовицькій тюрмі.

По війні перед науковою громадськістю на еміграції постало завдання відродити Український Вільний Університет у Європі. Місцем його нової діяльності 1945 року стало баварське місто Мюнхен (ФРН). Відповідною постановою Баварського уряду його було визнано 1950 року, а при введенні нового Баварського високошкольного закону (1978) визнання УВУ схвалено окремою статтею.

Тодішню роль університету годі переоцінити. Адже по війні до Німеччини та Австрії потрапило на працю та еміграцію понад 200 тисяч українців і чимало з-поміж них студіювало філософичні, суспільно-політичні дисципліни та право в УВУ. Тривала інтенсивна видавнича діяльність, поглиблювалися наукові дослідження на різних теренах української справи. Але — що найважливіше — своєю невтомною пошуковою працею, неупередженим науковим словом, відданістю українській державотворчій ідеї професори спонукали до наукової роботи молодь. Так, за весь період у Мюнхені понад двісті кандидатів завершили свої студії докторськими дипломами на філософичному та майже стільки ж — на факультеті права і суспільно-економічних наук. Окрім того, організовані УВУ наукові конференції у Празі, Мюнхені, Штуттгарті, Парижі, Відні, Лювені, Римі, Нью-Йорку допомагали донести знання про Україну світовому співтовариству.

Структура УВУ останніми роками зазнала певних позитивних змін. Так, нині тут працюють факультети україністики, філософський та державознавчих й економічних наук. Існує також Педагогічний інститут, мета якого підвищення кваліфікації учителів українознавчих предметів, та Інститут дослідів українсько-німецьких відносин, покликаний досліджувати українсько-німецькі зв'язки в історичній перспективі з пріоритетом дослідів ХХ—ХХІ ст. Заявили про себе постійний університетський семінар, публічний форум для виступів учених-спеціалістів, політиків та суспільно-громадських діячів, як українських, так і зарубіжних. Відкриті для слухачів також унікальний архів і бібліотека.

Варто згадати й таку сторінку діяльності УВУ, як підтримка в тоталітарні роки переслідуваних в Україні правозахисників, літераторів, як-от Євгена Сверстюка, який захистив у стінах УВУ докторат і читав цикл лекцій його слухачам.

З набуттям Україною незалежності на літні студії до Українського Вільного Університету дістали можливість приїжджати й магістранти та докторанти з України (досить згадати, що там студіювали і співробітники Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України — В.Мельник, Ю.Пелешенко, В.Дудко, Л.Тарнашинська, Р.Мовчан та ін.). Фондація УВУ у США дбає про стипендії для студентів, керуючись благородною метою сприяти розвитку незалежної наукової думки, зближенню українців, розсіяних по світу, підготовці наукових кадрів для України. Отже, зусилля достойників УВУ щонайбільше спрямовані нині на співробітництво з молодю Українською державою.

В аудиторіях УВУ звучать лекції професорів Леоніда Рудницького (США), Ярослава Розумного (Канада), Петра Біланюка (Канада), Аркадія Жуковського (Франція), Петра Цимбалістого (Англія), Володимира Косика (Франція), Кирила Митровича (Франція), Миколи Мушинки (Чехія), а також окремих професорів з України — Анатолія Карася, Анатолія Погрібного, Дмитра Степовика та ін. ...Кожен з-поміж названих тут професорів УВУ — цікава особистість, варта окремої розповіді. Згадаймо нині бодай одного — того, кому УВУ зобов'язаний тим, що дістав офіційне визнання Баварського уряду, — професора Івана Мірчука, чії праці з різних аспектів української культури стали помітною віхою в розвитку української науки на еміграції.

“Професор Іван Мірчук [...] мав свій, властивий йому чар. Чар української культури. До цієї ролі — амбасадора української культури пасували праці проф. Мірчука, присвячені українській культурі, які вийшли німецькою та англійською мовами. В значній мірі завдяки йому чужинецький світ в його найширших колах звик бачити в ньому амбасадора України, який вимагав для української культури місце в ряді вищих культур Європи, серед культур всього світу”¹. Ці прощальні слова Н.Полонської-Василенко над могилою ректора Українського Вільного Університету професора доктора І.Мірчука 4 травня 1961р. розкривають нам значущість цієї непересічної постаті, людини, яка сорок років стояла біля освітніх джерел УВУ, водночас невтомно розробляючи свою наукову ниву.

Народився Іван Мірчук 17 червня 1891 р. в місті Стрий на Галичині. У Віденському університеті закінчив свої філософські студії — науковим захопленням молодого дослідника стала тоді грецька етика. Його студія “Історія грецької етики” побачила світ спочатку німецькою, а потім й українською мовами під назвою “Основи грецької етики”. Заглиблення в цю тему привело його до праці над докторською дисертацією: 1914 року — промоція на доктора філософії, відтак приступає до габілітаційної праці у професора Комперца. Та сподіванням на габілітацію у Віденському університеті не судилося справдитися: їх перекреслила Перша світова війна. Силою обставин молодий доктор опиняється на сербському фронті.

І тільки 1919-го Іван Мірчук осідає у Відні як політичний емігрант, де й застає його вибух Визвольних змагань українського народу — це був якраз згадуваний вище період віденської “Січі”, яка гуртувала довкола себе відомих культурних і громадських діячів. У 1921-му році І.Мірчук габілітується з філософії у щойно заснованому Українському Вільному Університеті (і одночасно — у Карловому Університеті). Звідтоді й до самого кінця свого життя він залишається пов'язаним із цим навчальним закладом, пройшовши разом із ним непростий шлях: Відень, Прага, Мюнхен... 1923 року І.Мірчук стає доцентом-суплентом, 1925-го — надзвичайним професором, а 1930-го — звичайним професором УВУ, залишаючись ним до кінця свого життя. З 1945 року й до смерті — з короткими перервами — був ректором або проректором УВУ.

Саме мюнхенський етап історії УВУ найтісніше пов'язаний з іменем Івана Мірчука. Якраз під його керівництвом цей навчальний заклад української еміграції 1950 року дістав офіційне визнання Баварського уряду: Баварським Міністерством освіти були визнані наукові ступені та дипломи УВУ. І в цьому — неабияка заслуга професора І.Мірчука, який увесь віддавався науково-організаційній та громадській діяльності на еміграції.

¹ Полонська-Василенко Н. Слово над могилою ректора Українського Вільного Університету, професора д-ра Івана Мірчука (4 травня 1961 року) // *Збірник* на пошану Івана Мірчука. Symbolae in memoriam Ioannis Mirtschuk / За ред. О.Кульчицького. Український Вільний Університет. Наук. збірник. — Т. VIII. — Мюнхен; Нью-Йорк; Париж; Вінніпег, 1974. — С. 251-255.

Окремо слід сказати, що професор Мірчук брав участь у гетьманському русі й був обраний представником Гетьманської Ради у Європі. Окрім того, з 1926-го, року заснування гетьманом П.Скоропадським Українського Наукового Інституту в Берліні професор Іван Мірчук бере активну участь у його роботі, а по відході професора Дмитра Дорошенка, з 1931-го і аж до ліквідації в 1945-му очолює його.

Що це була за установа? Метою її діяльності стала підготовка науковців, які між двома війнами опинилися на німецькому ґрунті, щоби з їхньою допомогою нести в широкі тамтешні кола знання про українську культуру та історію. Значною мірою цього було досягнуто, бо з-поміж німецьких учених і політичних діячів знайшлося чимало прихильників української справи.

З 1946 року Іван Мірчук був дійсним членом Української Вільної Академії наук, Церковно-Археографічної Комісії при Візитатурі Української Католицької Церкви, Наукового Товариства імені Шевченка. А ще — членом-кореспондентом Баварської Академії наук, брав участь у роботі Східно-Європейського інституту. Окрім того, упродовж останніх 35 років свого життя І.Мірчук був постійним учасником наукових з'їздів, на яких, як правило, виступав із доповідями. Так, у 1926-му і в 1931-му роках брав участь в українських наукових з'їздах у Празі, у 1929-му — з'їзді слов'янських філософів у Варшаві, у 1934 — міжнародному з'їзді філософів у Празі, у 1929-му — міжнародному з'їзді історії та філософії релігії в Люнді, у 1935-му — такому ж з'їзді в Брюсселі, у 1947-му — з'їзді німецьких філософів у Гарміш-Партенкірхені, у 1952-му — з'їзді німецьких дослідників Сходу Європи в Бонні, у 1953-му — такому ж з'їзді в Туцінгу. І де б не виступав професор Іван Мірчук — скрізь він знайомив із розвитком української культури, зокрема, і її “вогником” на еміграції — УВУ. До того ж він мав постійні наукові контакти як з німецькими, так і чеськими вченими.

З-поміж найвідоміших наукових праць Мірчука слід назвати статтю “Етика і політика” (I том “Збірника УВУ”, 1923), “Григор С. Сковорода” (вміщена у “Працях Історично-Філософського Товариства в Празі”, т. I), “Петро Лодій і його переклад “Елементів Філософії” Бавмайстра” (видана в Берліні), “Боротьба між Римом і Візантією в старій історії України” — німецькою мовою та ще цілу низку праць цією ж таки німецькою мовою, зокрема й про УВУ та НТШ. У збірнику, присвяченому першому президентові Чехо-Словаччини Томашу Масарикові (Прага, 1931) уміщено студію І.Мірчука “Слов'янські елементи в філософії Т. Масарика” чеською мовою. Чехословацьке Міністерство освіти видало її чеською та англійською мовами великим накладом під назвою “Філософія Масарика”. Під цією ж назвою вона була також відома в Галичині, бо з'явилася друком українською мовою завдяки “Українському Студентському Вісникові” у Празі того ж 1931 року.

Через два роки у збірнику “Вячеслав Липинський як ідеолог” І.Мірчук публікує свою розвідку “Месіянзм у В.Липинського” (Ужгород, 1933); 1934-го в “Аналектах” Чину св. Василя Великого” у Львові — розвідку “Християн Вольф і його школа в Україні”, яка вийшла того ж року й німецькою мовою. У 1937 році на замовлення Університету в Кенігсберзі він пише німецькою мовою розвідку про основи радянської педагогіки, згодом поглиблюючи цю тему на прохання німецьких педагогів.

Того ж року, як зазначає В.Стецюк², він багато сил віддає систематичній праці над підготовкою загальної енциклопедії про Україну “у формі підручника” — “Handbuch der Ukraine”, що була видана його зусиллями (за співпраці з провідними українськими вченими в Німеччині) накладом Українського Наукового Інституту в Берліні 1941 року.

Період Другої світової війни позначений для І.Мірчука узагальненням напрацьованого джерельного матеріалу та нових розвідок, що вилилося у вагому “Історію розвитку української культури” (“Die ukr. Kultur in ihrem geschichtlichen Werden”), також видану у працях Українського Наукового Інституту в Берліні (1944). Це джерельне надбання сприяло також тому, що він видає пізніше англійською мовою працю “Ukraine and its People” (Мюнхен, 1949) та німецькою — “Geschichte der ukrainischen Kultur” (Мюнхен, 1957).

Уявлення про наукові осяги вченого було б неповним, якби ми не згадали також його розвідку про український світогляд (3 том “Наукового збірника УВУ”. — Прага, 1942), а також розвідку “Україна — посередник між Заходом і Сходом” (надрукована в німецькому журналі “Акціон”, Берлін, 1941), що їх доповнює ще ціла низка інших публікацій.

² Див.: Стецюк В. Проф. д-р Іван Мірчук. Слово-спомин про сл. п. Ректора УВУ, проф. д-ра Івана Мірчука на Жалібному засіданні дня 15 червня 1961 року // *Збірник* на пошану Івана Мірчука. — С. 255-262.

В.Стецюк особливо вирізняє берлінський період у житті І.Мірчука як “не тільки найдовший, але й найбагатший в його наукових досліджах, організаційній діяльності і зокрема науковій продукції”. Наводить також такий прикметний факт, що засвідчує авторитет професора в наукових колах: коли 1927 року І.Мірчука було запрошено з доповіддю про слов'янську філософію на Другий Конгрес польських філософів, йому не тільки вдалося замінити тему доповіді “Основи слов'янської філософії” на “Основи української філософії”, а й виголосити її не німецькою, а українською мовою (це, як наголошує В.Стецюк, фактично єдиний в історії повоєнної Польщі випадок, коли на польському науковому конгресі промовляв український вчений українською мовою).

О.Кульчицький у своїй розвідці “Іван Мірчук — дослідник української духовності”, структуруючи погляди свого колеги, у такий образний спосіб наголошує: “Для приятелів визначної особовості, що бажали б залишити в колективній пам'яті народу її вірний образ, немає інколи кращого підходу, як зректися докладності у змальовуванні постаті, що від нас вже відійшла, щоби саме тим досягти більшої чіткості і вірності у її відображенні. Коли такою особовістю є постать філософа, історика культури і посередника між українським і німецьким духовними світами, тобто надто багатогранна, щоб охопити її з усіх точок зору шістдесяти наукових творів, треба “а пріорі” шукати за такою перспективою, у якій відобразилося б це одне характеристичне “suum guidguid” людини, що — за Петраркою — є ключем її розуміння в різноманітності назверхніх виявів. Те щось “особисто своєрідне” за Петраркою, що за Шпенглером творить немов “рембрантівський блиск зіниці” [...], та що надає духовій фізіономії людини її *особистий*, незаміняльний вираз.

Тезою нашої характеристики проф. Мірчука буде утвердження, що оцим рембрантівським блиском зіниці, який надав багатогранній особовості проф. Мірчука *одности*, було “злиття в його особі ставлень філософа-дослідника української духовності і культурного діяча-посередника між духом Сходу і Заходу Європи”³.

При цьому О.Кульчицький вирізняє такі константи Мірчукових досліджень, як психологізм, ментальність, духовність, простежує шлях цього дослідника від кантівської гносеології до проблем духовності, його погляди на слов'янську духовність у дзеркалі слов'янської філософії, увиразнює його погляди на український світогляд на тлі слов'янської філософії як джерело вивчення української духовності тощо.

Досить розлоге уявлення про науковий доробок Івана Мірчука дає ще один професор Українського Вільного Університету — В.Янів у праці “До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину”, ставлячи йому в “спеціальну заслугу” насамперед той факт, що вчений “поодинокі вияви культури розглядає в їх тісній структурній співзалежності, з *філософічного аспекту*, пов'язуючи одночасно і філософію, і національну культуру із народною психікою, — вдачею конкретного народу”⁴.

Подаючи систематизований “кістяк” етнопсихологічних та філософських студій Івана Мірчука в його структурних елементах із власним коментарем, В.Янів наголошує на таких проблемах, як “національна філософія” як етнопсихологічна проблема (у всіх її чинниках і виявах), розглядає поширення вченим власних вислідів на літературу, демонологію, звертання його до впливів східної філософії тощо.

І нині, дивлячись на актуальні проблеми кризь призму наукових поглядів Івана Мірчука та дослідників його спадщини (а це, як правило, його колеги по Українському Вільному Університету), звертаючись до їхніх методологічних підходів, ми знаходимо в них поштовх власним думкам і дослідженням.

1956 року у вступному слові до “Наукового Збірника УВУ” (ч. 6) професор Іван Мірчук писав: “Український Вільний Університет — це неповторне явище, це великий здобуток нашої нації. Маленький вогник, засвічений фанатиками української науки, групою вчених і журналістів у Відні, не згасає і сьогодні.”⁵ Усі свої зусилля він доклав до того, аби цей вогник української науки й культури на еміграції розгорявся все яскравіше та Україна утверджувала себе у світі як країна, рівна серед рівних.

Попри фінансові та інші труднощі не повинен він згаснути й нині, коли Український Вільний Університет відзначає 85-річчя від дня свого заснування.

³ *Кульчицький* О. Іван Мірчук — дослідник української духовності // *Збірник* на пошану Івана Мірчука. — С. 54.

⁴ *Янів* В. До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину // *Збірник* на пошану Івана Мірчука. — С. 149.

⁵ *Збірник* на пошану Івана Мірчука. — С. 254.